

Įvairenybės

UNIVERSITAS LINGUARUM LITVANIAE AUTORYSTĖS PROBLEMA

VYTAUTAS VANAGAS

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308 Vilnius, Lietuva

Vilniaus akademijos spaustuvėje 1737 m. išleista lotyniškai parašyta lietuvių kalbos gramatika *Universitas linguarum Litvaniae* („Lietuvių kalbos visetas“) yra svarbus mūsų kultūros istorijos faktas. Nusakant šios nedidelės lietuvių kalbos mokymo ir mokymosi praktikai skirtos gramatikos prasmę bei vertę, pažymėtina: 1) *Universitas linguarum Litvaniae* yra pirmoji Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje pasirodžiusi lietuvių kalbos gramatika; 2) jos išleidimu siekta plėsti lietuviško žodžio funkcionavimą viešajame gyvenime, mokykloje ir bažnyčioje, lengvinti jo mokymą ir mokymąsi; 3) joje pirmą kartą duodama žinių iš akcentologijos, kalbama apie lietuviškų garsų tarimą – kirčiavimą ir priegaides.

Universitas linguarum Litvaniae yra sulaukęs trijų pakartojimų. Kiek paredagavęs 1829 m. jį Vilniuje išleido Simonas Stanevičius, pridėjęs savus lietuvišką ir lotynišką pavadinimus *Trumpas pamokymas kalbos lietuviškos arba žemaitiškos = Grammatica brevis linguae Lituanicae seu Samogiticae*. Antrąkart

1896 m. Krokuvoje gramatiką perleido lenkų kalbininkas Janas Rozwadowskis, o 1981 m. Vilniuje išėjo fotografuotinė *Universitas linguarum Litvaniae* laida su jo parengėjo Kazio Eigmino priedais – plačiu šią gramatiką apibūdinančiu įvadu ir jos vertimu į lietuvių kalbą.

Artėjantis prie savo buvimo trijų šimtų metų sukakties anonimiškai išėjęs *Universitas linguarum Litvaniae* – beautoris leidinys. Atskleisti, kas jį parašė, bandyta, tačiau be rezultatų. Kaip galimi jo autoriai buvo minimi gerokai anksčiau gyvenę lietuvių raštijos kūrėjai Konstantinas Sirvydas ir Jonas Jaknavičius, net tuo pat metu (1732 m.) latvių kalbos gramatiką Vilniuje išleidęs Latvijos jėzuitas Jurgis Špungianskis. Iš jų *Universitas linguarum Litvaniae* autoriumi negalėjo būti nė vienas. Nekalbant apie latvių jėzuitą, ir nei K. Sirvydas, nei J. Jaknavičius. Abu jie rašė kita lietuvių kalbos tarme negu tarmė, kuria šios kalbos duomenis (pavyzdžius) pateikia *Universitas linguarum Litvaniae* autorius. Pirmuoju atveju turime

rytų aukštaičius, antruoju – vakarų. Lietuviški duomenys (žodžių junginiai), kuriais operuojama *Universitas linguarum Litvaniae* gramatikoje, priklauso aukštaičių vakariečių šiauliškių šnektai.

Neabejotina, pirma, kad anoniminę 1737 m. lietuvių kalbos gramatiką parašė minimos šnektos atstovas, kilęs iš jos paplitimo teritorijos, ir beveik neabejotina, antra, kad jis buvo jėzuitas (Jėzuitų ordino narys), susijęs su šio ordino Vilniaus akademija, joje mokėsis pats ir galbūt mokęs kitus (profesoriavęs).

Peržiūrėjus įvairiuose šaltiniuose, visų pirma, Józefo Bielińskiego Vilniaus universiteto 1579–1832 m. istorijoje *Unwersytet Wileński* (Kraków, 1899–1900, 3 t.) randamas Lietuvos jėzuitų biogramas, aiškėja, kad asmens, tinkančio į *Universitas linguarum Litvaniae* autorius, būta. Tai Jonas Pašakauskis, raštuose vadintas ir vadinęsis lenkiškomis vardo ir pavardės formomis Jan Poszakowski, jėzuitas, Vilniaus akademijos mokytinis ir jos profesorius, gimęs vakarų aukštaičių šiauliškių tarmės plote, Šeduvos parapijoje, prie Mūšon įtekančios Daugyvenės intako, kurio pavadinimas Šaka tikriausiai davė pagrindą ir jo giminės pavardei.

Jonas Pašakauskis (vadintas ir Pošakovskiu) yra enciklopedinė lietuvių ir lenkų kultūros personalija. Jis gimė 1684 m., mokėsi jė-

zuitų mokyklose Kaune ir Vilniuje, studijavo Vilniaus akademijoje, jos profesoriumi buvo 1718–1720 m. Nuo 1713 m. jis kunigas, nuo 1717 m. Jėzuitų ordino narys. Mokytojavo šio ordino kolegijose Kaune, Kražiuose, Slucke, Nesvyžiuje, čia ilgai dirbo namų mokytoju Radvilų dvare. Nesvyžiuje (dabar Baltarusija) 1757 m. baigėsi ir jo gyvenimas.

Reiškėsis kaip pedagogas, istorikas, publicistas, teologas J. Pašakauskis buvo nepaprasto darbštumo ir produktyvumo rašto žmogus. Išleido keliolika krikščionybės istorijai skirtų knygų, polemizuojančių su protestantais, rankraščiu paliko platų Katalikų bažnyčios aprašymą. XVIII a. 4–5 dešimtmetyje parengė informacinių kalendorių, kuriuose pateikė žinių apie savo kraštą, valstybę ir pasaulį. Rašė lenkiškai, taip pat lotynų kalba, esama duomenų, kad raštu yra palikęs lietuviškų pamokslų. Iš gausaus rašytinio ir kūrybinio J. Pašakauskio palikimo mums didžiausią vertę turėtų lietuvių kalbos gramatika *Universitas linguarum Litvaniae*.

Ši *Universitas linguarum Litvaniae* atribucija nėra beapeliacinė. 1737 metų gramatiką galėjo parašyti kitas Jėzuitų ordino narys, kaip ir J. Pašakauskis, kilęs iš aukštaičių vakariečių šiauliškių. Jei pasirodytų, kad bent vieno tokio jėzuito tuo metu būta, šios gramatikos autorystės problemą tektų svarstyti iš naujo.

Įteikta 2012 m. birželio mėn.